

POSTANOWIENIE

2 lipca 2024 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

Pierwszy Prezes SN Małgorzata Manowska (przewodniczący)

SSN Krzysztof Wesołowski

SSN Kamil Zaradkiewicz (sprawozdawca)

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 2 lipca 2024 r. w Warszawie

skargi kasacyjnej L. P.

od postanowienia Sądu Okręgowego w Jeleniej Górze

z 15 lutego 2022 r., II Ca 14/22,

w sprawie z wniosku Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w L.

z udziałem L. P.

o przyjęcie do szpitala psychiatrycznego L. P. bez jego zgody,

**uchyla zaskarżone postanowienie i przekazuje sprawę Sądowi
Okręgowemu w Jeleniej Górze do ponownego rozpoznania
i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

Krzysztof Wesołowski
[SOP]

Małgorzata Manowska

Kamil Zaradkiewicz

UZASADNIENIE

Postanowieniem z 15 lutego 2022 r. Sąd Okręgowy w Jeleniej Górze, w sprawie z wniosku Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w L. przy udziale L.P. o przyjęcie L. P. do szpitala psychiatrycznego bez jego zgody, na skutek apelacji uczestnika postępowania od postanowienia Sądu Rejonowego w Lubaniu z 22 listopada 2021 r. oddalił apelację (pkt I) oraz zasądził od Skarbu Państwa – Sądu

Okręgowego w Jeleniej Górze na rzecz adw. D. S. kwotę 147,60 zł, w tym podatek VAT tytułem nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej uczestnikowi z urzędu.

Wnioskodawca wniósł o przyjęcie L. P. do szpitala psychiatrycznego bez jego zgody oraz o poddanie go badaniu psychiatrycznemu. W uzasadnieniu wniosku wskazano m.in., że uczestnik jest prawdopodobnie osobą chorą psychicznie oraz podczas wizyt pracownika socjalnego, również w obecności funkcjonariuszy Policji, zachowywał się on nieracjonalnie i agresywnie.

Postanowieniem z 22 listopada 2021 r. Sąd Rejonowy w Jeleniej Górze postanowił przyjąć uczestnika do szpitala psychiatrycznego bez jego zgody (pkt I), nie obciążać uczestników postępowania kosztami postępowania (pkt II), oraz rozstrzygnął o kosztach nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej uczestnikowi z urzędu (pkt III).

Sąd I instancji ustalił, że uczestnik ma 50 lat, jest kawalerem, nie ma dzieci, nigdzie nie pracuje na stałe, mieszka z matką, utrzymuje się z jej dochodów oraz z prac dorywczych, pomagając w gospodarstwach rolnych jak również sam prowadzi własne gospodarstwo rolne. Matka uczestnika jest niepełnosprawna i niezdolna do samodzielnej egzystencji. Uczestnik zwracał się wielokrotnie do Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w L. o udzielenie pomocy przy matce w formie usług opiekuńczych, twierdząc, że sam nie ma czasu opiekować się matką. Jednak podczas wizyt pracowników socjalnych zmieniał zdanie i utrudniał im przeprowadzenie wywiadu. Nie chciał również przedstawić wymaganej dokumentacji, nie pozwalał matce wypowiadać się, był agresywny i wypraszał pracowników socjalnych z domu. Jego zachowanie uniemożliwiało przeprowadzenie wywiadu i wydanie stosownej decyzji.

Sąd I instancji ustalił również, że podczas jednak z wizyt uczestnik zachowywał się nieracjonalnie, był wulgarny i agresywny, nie dopuszczał do rozmowy z matką, która była wycofana i przestraszona. Z jego zachowania wynikało, że nie chce, by udzielono matce pomocy. Nie reagował na wezwania do zachowania spokoju i zaczął być agresywny wobec policjantów. Z uwagi na takie zachowanie uczestnika, policjanci założyli mu kajdanki i odsunęli od pracownika socjalnego,

którego atakował. Umożliwiło to przeprowadzenie rozmowy z S. P., która złożyła wniosek o przydzielenie jej opieki doraźnej.

W ocenie pracowników Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w L. uczestnik nieprawidłowo zajmuje się matką, a jego zachowanie wskazuje na to, że z powodu zaburzeń psychicznych zagraża bezpośrednio swojemu życiu lub życiu i zdrowiu innych ludzi.

W toku postępowania przed Sądem I instancji został przeprowadzony dowód z opinii biegłego lekarza psychiatry. We wnioskach opinii wskazano, że uczestnik jest osobą chorą psychicznie, jego dotychczasowe zachowanie wskazuje na to, że nieprzyjęcie go do szpitala psychiatrycznego spowoduje znaczne pogorszenie jego stanu zdrowia psychicznego. Ponadto jest niezdolny do samodzielnego zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych, że uzasadnione jest przewidywanie, iż leczenie badanego w szpitalu psychiatrycznym przyniesie poprawę jego zdrowia.

W ocenie Sądu I instancji opinia biegłego była jasna i pełna. W konsekwencji Sąd *a quo* uznał, że wniosek Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w L. zasługuje na uwzględnienie.

Orzeczenie Sądu I instancji zapadło na posiedzeniu niejawnym na podstawie art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (tekst jedn.: Dz.U. 2024 poz. 340, dalej: „ustawa COVID”). Sąd uznał, że nie można przeprowadzić posiedzenia zdalnego (uczestnik nie dysponuje odpowiednimi urządzeniami i dostępem do Internetu i byłaby konieczna jego obecność w Sądzie), a przeprowadzenie rozprawy lub posiedzenia jawnego nie jest konieczne. W ocenie Sądu I instancji zgromadzony w sprawie materiał dowodowy, a zwłaszcza opinia sądowo-psychiatryczna w połączeniu z innymi dokumentami znajdującymi się w aktach sprawy, był wystarczający do wydania prawidłowego rozstrzygnięcia w sprawie bez konieczności przeprowadzenia innych dowodów, w szczególności dowodu z przesłuchania uczestnika.

Apelację od postanowienia Sądu I instancji wniósł uczestnik, zaskarżając je w zakresie punktu 1. i formułując zarzut naruszenia art. 15zsz¹ ust. 1 pkt 3 i ust. 2

ustawy COVID oraz zarzut sprzeczności istotnych ustaleń sądu z treścią zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego. Uczestnik wniósł o zniesienie postępowania prowadzonego przez Sąd I instancji w zakresie dotkniętym nieważnością postępowania, uchylenie zaskarżonego postanowienia w zakresie pkt. 1 sentencji oraz o przekazanie sprawy Sądowi I instancji w tym zakresie do ponownego rozpoznania, ewentualnie o zmianę zaskarżonego orzeczenia w zakresie rozstrzygnięcia zawartego w pkt. 1 sentencji poprzez oddalenie w całości wniosku Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w L. o przyjęcie uczestnika L. P. do szpitala psychiatrycznego bez jego zgody oraz o poddanie go badaniu psychiatrycznemu, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego orzeczenia w zakresie rozstrzygnięcia zawartego w pkt. 1 sentencji i przekazanie sprawy w tym zakresie do ponownego rozpoznania.

W ocenie Sądu II instancji apelacja uczestnika nie zasługiwała na uwzględnienie.

Sąd *ad quem* w pełni podzielił ustalenia faktyczne poczynione przez Sąd I instancji i przyjął je za własne. W całości także zgodził się z oceną prawną wyrażoną w uzasadnieniu zaskarżonego postanowienia.

Odnosząc się do zarzutu naruszenia art. 15 ust. 1 pkt 3 i ust. 2 ustawy COVID, Sąd II instancji wskazał, że pełnomocnik uczestnika został wyznaczony 11 października 2021 r. i do 22 listopada 2021 r., a zatem do daty wydania postanowienia, nie poinformował Sądu o możliwości przeprowadzenia posiedzenia zdalnego z udziałem uczestnika postępowania. Jednocześnie, Sąd *ad quem* podniósł, że w odniesieniu do uczestnika trudno było przyjąć, że można z jego udziałem przeprowadzić posiedzenie zdalne z uwagi na jego schorzenia psychiczne, w związku z czym skoro przewodniczący uznał, że przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne, to mógł skierować sprawę na posiedzenie niejawne.

Za niezasadny został również uznany zarzut sprzeczności poczynionych ustaleń z treścią zebranego materiału dowodowego. W ocenie Sądu II instancji Sąd *a quo* prawidłowo ocenił przeprowadzone dowody i wyciągnął z nich słuszne wnioski a decydujące znaczenie przyznać należało wnioskowi opinii biegłego z zakresu psychiatrii.

Skargę kasacyjną od postanowienia Sądu II instancji wniósł uczestnik, zaskarżając je w zakresie pkt. 1. W swojej skardze kasacyjnej uczestnik sformułował zarzuty naruszenia:

1. art. 379 pkt 5 w zw. z art. 386 § 2 k.p.c. powodujące nieważność postępowania wskutek nieuwzględnienia przez Sąd II instancji, że w postępowaniu przed Sądem I instancji doszło do naruszenia prawa uczestnika do obrony jego praw w związku z rozpoznaniem wniosku Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w L. przez Sąd I instancji na posiedzeniu niejawnym zamiast na rozprawie;

2. art. 8 ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (tekst jedn.: Dz.U. z 2024 r., poz. 917, dalej: „u.o.z.p.”) w zw. z art. 36 ust. 2 pkt h i art. 47 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (tekst jedn.: Dz.U. z 2023 r., poz. 901, dalej: „u.p.s.”) przez przyjęcie, że uczestnik korzystał z oparcia społecznego w rozumieniu wyżej wymienionych przepisów, w sytuacji, gdy uczestnik nigdy nie wnioskował o objęcie go oparciem społecznym i nigdy nie korzystał z pomocy społecznej w zakresie dotyczącym bezpośrednio osoby uczestnika postępowania, a jedynie wnioskował o taką pomoc w imieniu i na rzecz osoby trzeciej (matki);

3. art. 29 ust. 1 i 3 u.o.z.p. poprzez uznanie, że wnioskodawca posiadał legitymację czynną do złożenia wniosku o przyjęcie uczestnika postępowania do szpitala psychiatrycznego, podczas gdy uczestnik postępowania nie był osobą objętą oparciem społecznym, w stosunku do której wyżej wymieniony ośrodek jako organ do spraw pomocy społecznej mógł wystąpić z przedmiotowym wnioskiem;

4. art. 328 § 2 w zw. z art. 233 § 1, art. 227 i art. 382 w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., a w konsekwencji tego naruszenie zasady równości w postępowaniu cywilnym wyrażonej w art. 6 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 nr 61 poz. 284; dalej: „Konwencja”) poprzez niedokonanie wszechstronnego rozważenia zebranego materiału dowodowego i nieuwzględnienie przez Sąd II instancji dowodów, w tym z dokumentów załączonych do apelacji uczestnika, w sytuacji, gdy dowody te w sposób jednoznaczny wskazują, że w stosunku do uczestnika postępowania nie zachodzi przesłanka przyjęcia go do szpitala psychiatrycznego bez jego zgody, ujęta w art. 29 ust. 1 pkt. 2 u.o.z.p., tj. uczestnik postępowania jest osobą zdolną do

samodzielnego zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych, wobec czego nieuzasadnione jest przewidywanie, jakoby leczenie w szpitalu psychiatrycznym przyniosło poprawę zdrowia uczestnika postępowania.

W oparciu o powyższe zarzuty uczestnik wniósł o uchylenie zaskarżonego postanowienia oraz poprzedzającego go postanowienia Sądu I instancji i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi I instancji.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna okazała się uzasadniona.

W niniejszej sprawie po uzyskaniu opinii sądowo-psychiatrycznej zarządzeniem z 22 listopada 2021 r. na podstawie art. 15z¹ ust. 1 pkt 3 ustawy COVID zarządzono przeprowadzenie posiedzenia niejawnego w dniu 22 listopada 2021 r., na którym Sąd Rejonowy w Lubaniu postanowił przyjąć uczestnika do szpitala psychiatrycznego bez jego zgody.

Co do zasady, w świetle art. 22 ust. 1 ustawy, przyjęcie osoby z zaburzeniami psychicznymi do szpitala psychiatrycznego następuje za jej pisemną zgodą na podstawie ważnego skierowania do szpitala, jeżeli lekarz wyznaczony do tej czynności, po osobistym zbadaniu tej osoby, stwierdzi wskazania do przyjęcia. Norma ogólna wyrażona w art. 22 u.o.z.p. zakłada zatem, iż niedopuszczalne jest zmuszanie do podjęcia leczenia przez kogokolwiek bez jego zgody. Podjęcie natomiast leczenia mimo braku zgody jest możliwe na podstawie orzeczenia sądu, po spełnieniu przesłanek określonych w ustawie.

Przepisy dotyczące rozstrzygania o obowiązku przyjęcia mimo braku zgody zainteresowanego do szpitala psychiatrycznego mają charakter wyjątkowy i wiążą się z koniecznością ustalenia przez sąd, czy zachodzą szczególne okoliczności uzasadniające ograniczenie wolności jednostki. Każdorazowo rozstrzygnięcia skutkujące ograniczeniem wolności osobistej i swobody decydowania o własnym zdrowiu muszą być uzasadnione (powinny zostać w każdym przypadku spełnione przesłanki uzasadniające ograniczenie) i być stosowane przez sąd z uwzględnieniem testu proporcjonalności.

Po pierwsze, zgodnie z art. 24 ust. 1 u.o.z.p., osoba, której dotychczasowe zachowanie wskazuje na to, że z powodu zaburzeń psychicznych zagraża bezpośrednio swojemu życiu albo życiu lub zdrowiu innych osób, a zachodzą wątpliwości, czy jest ona chora psychicznie, może być przyjęta bez zgody wymaganej w art. 22 ustawy do szpitala w celu wyjaśnienia tych wątpliwości. Przesłanką zatem uzasadniającą ograniczenie wolności jednostki oraz swobodnej decyzji o własnym rozwoju, zdrowiu (w tym podjęciu leczenia) i wolności osobistej, jest zagrożenie bezpośrednio swojemu życiu tej osoby, względnie życiu lub zdrowiu innych osób. Ograniczenie wolności i kształtujących jej ramy wartości chronionych konstytucyjnie jest uzasadnione zatem wartościami, które zasługują na ochronę i wymagają wprowadzenia rozwiązań przewidujących przymusowe poddanie się badaniu szpitalnemu (względnie w innych przypadkach – leczeniu). Takie ograniczenie jest dopuszczalne i uzasadnione w świetle konstytucyjnej zasady proporcjonalności (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP) z uwagi na konieczność ochrony zdrowia i moralności publicznej oraz wolności i praw innych osób.

Z kolei zgodnie z art. 29 u.o.z.p., do szpitala psychiatrycznego może być również przyjęta, bez zgody wymaganej w art. 22, osoba chora psychicznie: 1) której dotychczasowe zachowanie wskazuje na to, że nieprzyjęcie do szpitala spowoduje znaczne pogorszenie stanu jej zdrowia psychicznego, bądź 2) która jest niezdolna do samodzielnego zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych, a uzasadnione jest przewidywanie, że leczenie w szpitalu psychiatrycznym przyniesie poprawę jej stanu zdrowia. O potrzebie przyjęcia do szpitala psychiatrycznego osoby bez jej zgody, orzeka w takich przypadkach sąd opiekuńczy miejsca zamieszkania tej osoby - na wniosek jej małżonka, krewnych w linii prostej, rodzeństwa, jej przedstawiciela ustawowego lub osoby sprawującej nad nią faktyczną opiekę. W stosunku do osoby objętej oparciem społecznym (o którym mowa w art. 8), wniosek może zgłosić również organ do spraw pomocy społecznej.

Sąd opiekuńczy wszczyna postępowanie dotyczące przyjęcia do szpitala psychiatrycznego na podstawie otrzymanego zawiadomienia, wniosku zainteresowanej osoby lub jej przedstawiciela ustawowego, jej małżonka, krewnych

w linii prostej, rodzeństwa bądź osoby sprawującej nad nią faktyczną opiekę albo z urzędu.

W orzeczeniu Sąd *a quo* wskazał jako podstawę prawną rozstrzygnięcia art. 29 ust. 1 ustawy, co jest o tyle istotne, iż w świetle u.o.z.p. możliwe jest orzeczenie o przyjęciu do szpitala psychiatrycznego na podstawie kilku przepisów tej ustawy, z których w każdym unormowano przesłanki i legitymację. W związku z tym, że w stosunku do osoby objętej oparciem społecznym (o którym mowa w art. 8), wniosek może zgłosić organ do spraw pomocy społecznej, konieczne jest ustalenie, czy uczestnik był w niniejszej sprawie objęty takim oparciem. Z akt sprawy nie wynika bowiem, aby Sąd I instancji dokonał ustaleń dotyczących tego, czy uczestnik jest objęty oparciem społecznym, o którym mowa w art. 8 u.o.z.p., a zatem w konsekwencji czy dysponował legitymacją czynną w niniejszej sprawie.

W opinii sądowo-psychiatrycznej z 12 listopada 2018 r. biegły stwierdził, że w jego ocenie „leczenie badanego w szpitalu psychiatrycznym jest wskazane i konieczne, zatem uzasadnione jest umieszczenie go w szpitalu psychiatrycznym bez jego zgody. Można przewidywać, że leczenie szpitalne przyniesie poprawę stanu zdrowia psychicznego badanego, ponieważ zaburzenia psychotyczne rokują poprawę przy odpowiednim doborze leków i reakcji pacjenta na leczenie”. Biegły stwierdził, że opiniowany (uczestnik) jest niezdolny do zaspokajania podstawowych potrzeb życiowych, czyli normalnego funkcjonowania ze względu na objawy choroby psychicznej dezorganizującej jego życie. Jednak samo ustalenie przesłanki niezdolności do zaspokajania podstawowych potrzeb nie jest wystarczające do uznania, iż Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w L. mógł na podstawie art. 29 ustawy wystąpić o przyjęcie uczestnika do szpitala psychiatrycznego. Wobec powyższego ocena, czy legitymację czynną w niniejszej sprawie miał Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w L., jest uzależniona od ustalenia, czy uczestnik był osobą objętą oparciem społecznym na zasadzie art. 8 u.o.z.p. Art. 29 ustawy określa bowiem samodzielnie przesłanki przyjęcia do szpitala psychiatrycznego bez zgody zainteresowanego, jednocześnie ustalając krąg podmiotów legitymowanych do wystąpienia z odpowiednim wnioskiem. Sąd Najwyższy nie podziela stanowiska, które zdaje się wynikać z uzasadnienia orzeczenia Sądu I instancji, iż legitymacja Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej może być wywiedziona z tego, że „rodzina

uczestnika była objęta oparciem społecznym” przez ten ośrodek, zaś pracownicy ośrodka „na wniosek uczestnika, podejmowali działania w tej rodzinie”. Ustalenie takie i uznanie, że dochodziło do „podejmowania działań” o bliżej niesprecyzowanym zakresie, nie stanowi wystarczającej podstawy do uznania, iż uczestnik był objęty oparciem społecznym. Art. 8 ust. 2 u.o.z.p. przykładowo wskazuje, że oparcie takie może w szczególności polegać na 1) podtrzymywaniu i rozwijaniu umiejętności niezbędnych do samodzielnego, aktywnego życia; 2) organizowaniu w środowisku społecznym pomocy ze strony rodziny, innych osób, grup, organizacji społecznych i instytucji; 3) udzielaniu pomocy finansowej, rzeczowej oraz innych świadczeń na zasadach określonych w ustawie o pomocy społecznej. Z motywów postanowienia Sadu a quo nie wynika ustalenie tego, czy rzeczywiście tego rodzaju pomoc była uczestnikowi świadczona.

W sprawie o przyjęcie do szpitala psychiatrycznego bez zgody uczestnika znajduje zastosowanie art. 45 u.o.z.p. Zgodnie z ust. 1 tego przepisu, w sprawach określonych w art. 25, art. 29, art. 36 ust. 3, art. 38 ust. 2 i art. 39 sąd opiekuńczy orzeka niezwłocznie po przeprowadzeniu rozprawy; rozprawa powinna się odbyć nie później niż w terminie 14 dni od dnia wpływu wniosku lub otrzymania zawiadomienia, o którym mowa w art. 23 ust. 4.

W niniejszej sprawie Sąd I instancji orzekł na podstawie art. 15z¹ ust. 1 pkt 3 ustawy COVID po przeprowadzeniu posiedzenia niejawnego. Sąd uznał, że nie można przeprowadzić posiedzenia zdalnego, wskazując, że uczestnik nie dysponuje odpowiednimi urządzeniami i dostępem do Internetu „i byłaby konieczna jego obecność w Sądzie”. Uznał też, że przeprowadzenie rozprawy lub posiedzenia jawnego nie jest konieczne, bowiem zgromadzony w sprawie materiał dowodowy, a zwłaszcza opinia sądowo-psychiatryczna w połączeniu z wnioskiem i dokumentami z Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej jest wystarczająca do wydania prawidłowego rozstrzygnięcia w sprawie, bez konieczności przeprowadzania innych dowodów. Sąd nie widział konieczności przesłuchania uczestnika, bowiem jego stanowisko jest znane „gdyż w czasie badania u psychiatry jasno określił on, że nie czuje się chorym psychicznie, nie widzi potrzeby leczenia psychiatrycznego i nie zgadza się na leczenie w szpitalu psychiatrycznym.

Na skutek apelacji uczestnika Sąd Okręgowy w Jeleniej Górze po rozpoznaniu sprawy na posiedzeniu niejawnym postanowieniem z 15 lutego 2022 r. oddalił apelację. W apelacji uczestnik zarzucał orzeczeniu Sądu I instancji m.in. naruszenie art. 15zzs¹ ust. 1 pkt 3 ustawy COVID, podnosząc, że uczestnik i jego pełnomocnik mieli możliwość uczestnictwa w posiedzeniu zdalnym. Uczestnikowi został uniemożliwiony udział w postępowaniu i zgłoszenie wniosków dowodowych na poparcie swojego stanowiska, prowadzące do pozbawienia uczestnika możliwości obrony swoich praw, a tym samym do nieważności postępowania prowadzonego z jego udziałem.

Sąd II instancji w tym zakresie w uzasadnieniu postanowienia z 15 lutego 2022 r. podkreślił, że „W niniejszej sprawie pełnomocnik uczestnika został wyznaczony 11 października 2021 r. Do dnia 22 listopada, a zatem do daty wydania postanowienia nie poinformował Sądu o możliwości przeprowadzenia posiedzenia zdalnego z udziałem uczestnika postępowania. W odniesieniu do uczestnika trudno było przyjąć, że można z jego udziałem przeprowadzić posiedzenie zdalne, z uwagi na jego schorzenia psychiczne. W tej sytuacji, skoro przewodniczący uznał, że przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne, to mógł skierować sprawę na posiedzenie niejawne. Nie było zatem podstaw do przyjęcia, że postępowanie dotknięte jest nieważnością na skutek zastosowania rozwiązań wprowadzonych ustawą z dnia 28 maja 2021 r. o zmianie ustawy kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustawę.

Zgodnie z obowiązującym wówczas art. 15zzs¹ ust. 1 ustawy COVID, w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 oraz w ciągu roku od odwołania ostatniego z nich, w sprawach rozpoznawanych według przepisów k.p.c.: 1) rozprawę lub posiedzenie jawne przeprowadza się przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie ich na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku (posiedzenie zdalne), z tym że osoby w nim uczestniczące, w tym członkowie składu orzekającego, nie muszą przebywać w budynku sądu; 2) od przeprowadzenia posiedzenia zdalnego można odstąpić tylko w przypadku, gdy rozpoznanie sprawy na rozprawie lub posiedzeniu jawnym jest konieczne, a ich przeprowadzenie w budynku sądu nie wywoła nadmiernego

zagrożenia dla zdrowia osób w nich uczestniczących; 3) przewodniczący może zarządzić przeprowadzenie posiedzenia niejawnego, gdy nie można przeprowadzić posiedzenia zdalnego, a przeprowadzenie rozprawy lub posiedzenia jawnego nie jest konieczne; 4) w pierwszej i drugiej instancji sąd rozpoznaje sprawy w składzie jednego sędziego; prezes sądu może zarządzić rozpoznanie sprawy w składzie trzech sędziów, jeżeli uzna to za wskazane ze względu na szczególną zawłość lub precedensowy charakter sprawy.

Powyższy przepis nie zniósł ani nie wstrzymał stosowania art. 45 ust. 1 u.o.z.p., a w konsekwencji ten ostatni musi być uwzględniony przy wykładni i stosowaniu art. 15zzs¹ ust. 1 ustawy COVID. Ustawa covidowa nie znosiła zasad ogólnych, lecz umożliwiała w przypadkach, w których przepisy ogólne przewidują przeprowadzenie rozprawy lub posiedzenia niejawnego, ich przeprowadzenie na posiedzeniu zdalnym. Odstępstwo od tej zasady przewidujące możliwość rozpoznania sprawy na posiedzeniu niejawnym dotyczyło sytuacji braku konieczności przeprowadzenia posiedzenia zdalnego oraz niemożności przeprowadzenia posiedzenia zdalnego.

W rozpoznawanej sprawie takie okoliczności nie zachodziły ani w odniesieniu do postępowania przed Sądem I instancji, ani przed Sądem odwoławczym. Co więcej, wykładnia art. 15zzs¹ ust. 1 ustawy COVID w postępowaniach dotyczących orzeczenia o przymusowym skierowaniu do szpitala psychiatrycznego musi być dokonywana w świetle art. 45 u.o.z.p. W konsekwencji należy przyjąć, że ten ostatni przepis nakazując przeprowadzenie rozprawy wyklucza możliwość uznania w takich sprawach, iż jej przeprowadzenie „nie jest konieczne”. Rozprawa zatem musi zawsze być przeprowadzona, przy czym może się to odbyć bądź zdalnie, bądź – w razie spełnienia przesłanek tam wskazanych, tj. gdy nie można przeprowadzić posiedzenia zdalnego, na rozprawie lub posiedzeniu jawnym przy zachowaniu odpowiednich środków ostrożności. W niniejszej sprawie z akt nie wynika, aby Sądy meriti dokonały jakichkolwiek ustaleń co do możliwości przeprowadzenia rozprawy zdalnie. Natomiast na nieporozumieniu polega wskazanie, iż to na pełnomocniku uczestnika miał spoczywać obowiązek poinformowania Sądu o możliwości przeprowadzenia posiedzenia zdalnego z udziałem uczestnika. Przeciwnie, w świetle powołanego

przepisu ustawy COVID obowiązek taki spoczywał na Sądzie rozpoznającym sprawę. Zgodnie z ust. 2 art. 15z¹, ma wniosek strony lub osoby wezwanej zgłoszony na co najmniej 5 dni przed wyznaczonym terminem posiedzenia zdalnego sąd obowiązany był zapewnić jej możliwość udziału w posiedzeniu zdalnym w budynku sądu, jeśli strona lub osoba wezwana wskazała we wniosku, że nie posiada urządzeń technicznych umożliwiających udział w posiedzeniu zdalnym poza budynkiem sądu. Nie oznacza to jednak, że Sąd w sprawach rozpoznawanych na podstawie art. 45 u.o.z.p. nie był zobligowany do poczynienia stosownych ustaleń co do możliwości udziału uczestnika i jego pełnomocnika w rozprawie zdalnej.

W skardze kasacyjnej uczestnik postępowania zawarł zarzut nieważności postępowania w wyniku pozbawienia go możliwości obrony praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.). Powyższy zarzut podlegał rozpoznaniu w pierwszej kolejności, gdyż jego zasadność oznaczałaby konieczność uchylecia zaskarżonego postanowienia i zniesienia postępowania w zakresie dotkniętym nieważnością.

Art. 45 u.o.z.p. przewiduje konieczność przeprowadzenia rozprawy. W ust. 1 tego przepisu wskazano, że w sprawach określonych w art. 25, art. 29, art. 36 ust. 3, art. 38 ust. 2 i art. 39, a zatem także w sprawie niniejszej, sąd opiekuńczy orzeka niezwłocznie po przeprowadzeniu rozprawy; rozprawa powinna się odbyć nie później niż w terminie 14 dni od dnia wpływu wniosku lub otrzymania zawiadomienia, o którym mowa w art. 23 ust. 4. Nakaz przeprowadzenia rozprawy ujęty bezwzględnie w tym przepisie połączony ze wskazaniem terminu jej przeprowadzenia wiąże się z celem, jakim jest ochrona osoby, której wniosek oprzyjęcie do szpitala psychiatrycznego bez jej zgody ma dotyczyć. Wzmacnia to argumentacja odnosząca się do ogólnych standardów wynikających z zasady bezpośredniości oraz jawności postępowania sądowego. Zasady te mają zapobiegać w szczególności brakowi kontroli i dowolności rozstrzygnięcia sądu, a także umożliwiać wypowiedzenie się stronie (uczestnikowi). Reguły te stanowią fundament nowoczesnej procedury sądowej (zob. np. W. Godlewski, *Austryackie prawo procesowe cywilne*, Lwów 1900, s. 59 i n.; E. Waśkowski, *System procesu cywilnego. 1, Wstęp teoretyczny: zasady racjonalnego ustroju sądów i procesu cywilnego*, Wilno 1932, s. 151-152).

Nie można w tym kontekście tracić z pola widzenia standardu wynikającego z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na gruncie art. 6 Konwencji. Przede wszystkim każdorazowo w celu ustalenia, czy postępowanie sądowe zapewnia odpowiednie gwarancje, należy wziąć pod uwagę szczególny charakter okoliczności, w których takie postępowanie ma miejsce. W każdym jednak przypadku osoba zainteresowana (strona, uczestnik) powinna mieć dostęp do sądu i możliwość bycia wysłuchaną osobiście lub, w razie potrzeby, za pośrednictwem określonej formy reprezentacji. Natomiast specjalne gwarancje proceduralne mogą okazać się konieczne w celu ochrony interesów osób, które ze względu na niepełnosprawność umysłową nie są w pełni zdolne do samodzielnego działania. W przeciwnym razie osobie zainteresowanej nie zostają zapewnione „podstawowe gwarancje proceduralne stosowane w sprawach dotyczących pozbawienia wolności”. Z kolei choroba psychiczna może pociągać za sobą ograniczenie lub modyfikację sposobu korzystania z takiego prawa, ale nie może uzasadniać naruszenia samej istoty tego prawa. Specjalne gwarancje proceduralne mogą okazać się konieczne w celu ochrony interesów osób, które ze względu na swoją niepełnosprawność umysłową nie są w pełni zdolne do samodzielnego działania. (zob. wyroki ETPC: z 12 maja 1992 r. w sprawie Megyeri przeciwko Niemcom, ECLI:CE:ECHR:1992:0512JUD001377088, pkt 22; z 24 października 1979 r. w sprawie Winterwerp przeciwko Holandii, ECLI:CE:ECHR:1979:1024JUD000630173, pkt 60).

Publiczny charakter postępowania sądowego służyć ma ochronie strony przed wymierzaniem sprawiedliwości w sposób niejawnny, bez kontroli społecznej (zob. wyrok ETPC z 16 kwietnia 2013 r. w sprawie Fazliyski przeciwko Bułgarii, ECLI:CE:ECHR:2013:0416JUD004090805, § 69). Chodzi w tym przypadku w szczególności o budowanie zaufania do sądów (wyrok ETPC z 8 grudnia 1983 r. w sprawie Pretto i Inni przeciwko Włochom, ECLI:CE:ECHR:1983:1208JUD000798477, § 21).

Jak wynika z orzecznictwa ETPC, okoliczności sprawy mogą uzasadniać zaniechanie zwołania "publicznej rozprawy" w drugiej lub trzeciej instancji, jeśli odbyła się ona w pierwszej instancji. Postępowanie w sprawie wniosku o dopuszczenie apelacji lub kasacji (nadzwyczajnego środka zaskarżenia) może

być zatem uznane za spełniające wymogi wynikające z art. 6 EKPC także wtedy, gdy nie umożliwiono stronom udziału w tym postępowaniu (zob. wyrok ETPC z 29 października 1991 r. w sprawie Jan-Åke Anderson przeciwko Szwecji, ECLI:CE:ECHR:1991:1029JUD001127484).

Rezygnację z ustnej i publicznej rozprawy może uzasadniać także okoliczność, iż przedmiotem rozpoznania są jedynie zagadnienia prawne, a nie wchodzi w grę pełna kontrola orzeczenia w zakresie faktów i prawa (wyroki ETPC z 26 maja 1988 r. w sprawie Ekbatani przeciwko Szwecji). Oczywiście standard gwarancyjny jest surowszy w postępowaniach karnych, tym niemniej ogólne zasady konwencyjne z pewnością znajdują zastosowanie również w postępowaniach cywilnych.

Prawo do „publicznego rozpatrzenia sprawy” w świetle art. 6 ust. 1 EKPC obejmuje uprawnienie do „ustnego wysłuchania” przed co najmniej jedną instancją (wyroki ETPC z 26 kwietnia 1995 r. w sprawie Fischer przeciwko Austrii, ECLI:CE:ECHR:1995:0426JUD001692290, § 44; z 12 listopada 2002 r. w sprawie Salomonsson przeciwko Szwecji, ECLI:CE:ECHR:2002:1112JUD003897897, § 36).

Dotyczy to przede wszystkim postępowania przed sądem pierwszej i jedynej instancji, (wyroki ETPC: z 22 lutego 1994 r. w sprawie Fredin przeciwko Szwecji (Nr 2), ECLI:CE:ECHR:1994:0223JUD001892891, §§ 21-22; z 8 lutego 1998 r. w sprawie Allan Jacobsson przeciwko Szwecji (Nr 2), ECLI:CE:ECHR:1998:0219JUD001697090, § 46; z 11 lipca 2002 r. w sprawie Göc p-ko Turcji (Wielka Izba), ECLI:CE:ECHR:2002:0711JUD003659097, § 47), chyba że zachodzą wyjątkowe okoliczności, uzasadniające odstępianie od wysłuchania (decyzja z 17 maja 2001 r. w sprawie Hesse-Anger przeciwko Niemcom, ECLI:CE:ECHR:2001:0517DEC004583599). Szczególny charakter postępowania może natomiast uzasadniać brak wysłuchania w drugiej lub trzeciej instancji. Jest to dopuszczalne wówczas, gdy wysłuchanie odbyło się w pierwszej instancji (wyrok ETPC z 29 października 1991 r. w sprawie Helmers przeciwko Szwecji, ECLI:CE:ECHR:1991:1029JUD001182685, § 36, zob. też §§ 38-39).

Strona powinna mieć co najmniej możliwość wystąpienia z wnioskiem o publiczną rozprawę, jakkolwiek sąd może taki wniosek odrzucić z uzasadnionych

powodów, odbywając posiedzenie zamknięte, mając na uwadze okoliczności sprawy (wyrok ETPC z 12 kwietnia 2006 r. w sprawie Martinie przeciwko Francji (Wielka Izba), ECLI:CE:ECHR:2006:0412JUD005867500, § 42). Naruszenie prawa do "ustnego wysłuchania" poprzez brak rozprawy może natomiast być co do zasady "naprawione" na późniejszym etapie postępowania (wyroki ETPC z 23 czerwca 1981 r. w sprawie *le Compte, van Leuven i de Meyere* przeciwko Belgii, ECLI:CE:ECHR:1981:0623JUD000687875, §§ 60-61; z 12 czerwca 2001 r. w sprawie *Malhous* przeciwko Czechom (Wielka Izba), ECLI:CE:ECHR:2001:0712JUD003307196, § 62). Odstąpienie od wysłuchania stron może odnosić się do spraw szczególnych, tj. takich, które dotyczą jedynie kwestii prawnych o wąskim charakterze zagadnienia (powołany wyżej wyrok w sprawie *Allan Jacobsson* przeciwko Szwecji (Nr 2), §§ 48-49; z 1 czerwca 2004 r. w sprawie *Valová i inni* przeciwko Łowacji, ECLI:CE:ECHR:2004:0601JUD004492598, §§ 65-68) lub kwestii niezbyt skomplikowanych (decyzja z 25 kwietnia 2002 r. w sprawie *Varela Assalino* przeciwko Portugalii, ECLI:CE:ECHR:2002:0425DEC006433601; z 5 września 2002 r. w sprawie *Speil* przeciwko Austrii, ECLI:CE:ECHR:2002:0905DEC004205798). Nieprzeprowadzenie rozprawy jest możliwe także wówczas, gdy nie istnieją kwestie sporne odnoszące się do wiarygodności lub kwestionowanych faktów, co prowadziłoby do wniosku o celowości wysłuchania stron, a sąd może w sposób rozsądny i sprawiedliwy rozstrzygnąć sprawę na podstawie przedstawionych przez strony stanowisk, a ponadto innych pisemnych materiałów (wyroki ETPC z 12 listopada 2002 r. w sprawie *Döry* przeciwko Szwecji, ECLI:CE:ECHR:2002:1112JUD002839495, § 37; z 18 grudnia 2008 r. w sprawie *Saccoccia* przeciwko Austrii, ECLI:CE:ECHR:2008:1218JUD006991701 § 73).

Z kolei konieczność ustnego wysłuchania ma miejsce w sytuacji, gdy np. poza kwestiami prawnymi istotne jest również rozpoznanie kwestii ważnych natury faktycznej (wyrok ETPC z 26 kwietnia 1995 r. w sprawie *Fischer* przeciwko Austrii, ECLI:CE:ECHR:1995:0426JUD001692290, § 44), bądź konieczna jest ocena prawidłowości ustalenia faktów przez organy władzy publicznej (powołany powyżej wyrok w sprawie *Malhous* przeciwko Czechom, § 60), celem uzyskania bezpośredniego wrażenia co do osoby w celu umożliwienia stronie wyjaśnienia jej

sytuacji osobistej (wyroki ETPC z 8 lutego 2005 r. w sprawie Miller przeciwko Szwecji, ECLI:CE:ECHR:2005:0208JUD005585300, § 34, z 7 grudnia 2010 r. w sprawie Andersson przeciwko Szwecji, ECLI:CE:ECHR:2010:1207JUD001720204, § 57), przykładowo wówczas, gdy strona powinna być wysłuchana na okoliczność czynników stanowiących podstawę jej cierpienia dla ustalenia wysokości poziomu zadośćuczynienia (wyrok ETPC z 11 lipca 2002 r. w sprawie Göç przeciwko Turcji (Wielka Izba), ECLI:CE:ECHR:2002:0711JUD003659097, § 51; z 11 kwietnia 2012 r. w sprawie Lorenzetti przeciwko Włochom, ECLI:CE:ECHR:2012:0410JUD003207509, § 33), lub umożliwienia sądowi wyjaśnienia określonych kwestii w ten sposób (wyrok ETPC z 23 lutego 1994 r. w sprawie Fredin przeciwko Szwecji (Nr 2), ECLI:CE:ECHR:1994:0223JUD001892891, § 22; z 12 listopada 2002 r. w sprawie Lundevall przeciwko Szwecji, ECLI:CE:ECHR:2002:1112JUD003862997, § 39).

Powyższy standard jest też wymagany w świetle zasad konstytucyjnych, w szczególności prawa do sądu (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP). Zgodnie z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Prawo do osobistego udziału w czynnościach procesowych jest istotnym elementem sprawiedliwej procedury sądowej (zob. m.in. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 czerwca 2002 r., SK 5/02, OTK ZU nr 4/A/2002, poz. 41). Pozostaje ono w związku z elementem rzetelnego procesu, jakim jest prawo do wysłuchania (prawo do bycia wysłuchanym, zob. np. uchwałę SN z 11 grudnia 2013 r., III CZP 78/13, OSNC 2014, nr 9, poz. 87).

Minimalne wymagania w zakresie rzetelnej procedury wyznacza z jednej strony nakaz podmiotowego, a nie przedmiotowego, traktowania uczestników postępowania, z drugiej zaś - zakaz arbitralnego działania sądu. Gwarancję braku arbitralności stanowi: 1) udział zainteresowanych podmiotów w postępowaniu, 2) zasada jawności postępowania oraz 3) wydawanie rozstrzygnięć zawierających rzetelne, weryfikowalne uzasadnienie (zob. wyroki Trybunału Konstytucyjnego z: 16 stycznia 2006 r., SK 30/05, OTK ZU nr 1/A/2006, poz. 2 oraz 30 maja 2007 r., SK 68/06, OTK ZU nr 6/A/2007, poz. 53; zob. też wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 11 lipca 2018 r., SK 3/17, OTK ZU nr A/2018, poz. 50). Podobnie

standard jawnego rozpoznania sprawy wynika z art. 47 zdanie 2 KPP UE, zgodnie z którym każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy (zob. wyrok SN z 15 marca 2023 r., II CSKP 263/22).

W wyroku z 2 października 2006 r., SK 34/06 (OTK ZU nr 9/A/2006, poz. 118) Trybunał Konstytucyjny wyróżnił dwa aspekty jawności. Jawność wewnętrzna odnosi się do stron (uczestników) postępowania i polega na umożliwieniu im uczestnictwa we wszystkich posiedzeniach sądu, także niebędących rozprawą lub odbywających się przy drzwiach zamkniętych. Obowiązkiem sądu w takiej sytuacji jest zawiadomienie uczestników o posiedzeniach i umożliwienie im wstępu na nie. Konieczne jest też sporządzenie dostępnego uczestnikom protokołu posiedzenia. Naruszenie jawności wewnętrznej może skutkować nawet nieważnością postępowania, gdyż jest traktowane jako pozbawienie strony możliwości obrony swych praw (art. 379 pkt 5 k.p.c.). Jawność zewnętrzna oznacza jawność postępowania wobec publiczności, otwarty wstęp osób pełnoletnich na posiedzenia jawne sądu (zob. też wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 20 listopada 2007 r., SK 57/05, OTK ZU nr 10/A/2007, poz. 125).

Gwarancyjny charakter konstytucyjnego prawa do sądu ma wewnętrzny aspekt jawności. Zasada sprawiedliwości proceduralnej powiązana ze stanowiącym element prawa do sądu prawem do rzetelnego procesu przesądza o tym, iż na jego treść składa się uprawnienie do bycia wysłuchanym i przedstawienia swojego stanowiska w spornych kwestiach faktycznych i prawnych (zob. np. wyroki Sądu Najwyższego z 14 grudnia 2001 r., V CKN 556/00, z 14 marca 2007 r., I CSK 368/06, z 7 listopada 2007 r., II CSK 339/07, 16 lipca 2009 r., II PK 13/09, z 3 lutego 2010 r., II CSK 404/09, z 2 grudnia 2011 r., III CSK 136/11, z 11 października 2012 r., III CSK 12/12, z 29 listopada 2017 r., II CSK 156/17; postanowienie z 17 lutego 2004 r., III CK 226/02).

Powyższy standard musi być zatem dopełniony w niniejszej sprawie, a w tym zakresie art. 45 ustawy wymaga umożliwienia udziału i wysłuchania uczestnika i jego pełnomocnika na rozprawie. Możliwość stwierdzenia przez sąd drugiej instancji, że przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne nie zostało

pozostawione swobodnej ocenie sądu. Co do zasady w postępowaniu cywilnym za odstąpieniem od przeprowadzenia rozprawy muszą przemawiać ważne względy. W postępowaniu odwoławczym, zgodnie z art. 374 k.p.c., sąd drugiej instancji może rozpoznać apelację na posiedzeniu niejawnym, jeżeli przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne. Zasadą jest zatem przeprowadzenie rozprawy, która najpełniej realizuje prawo stron do wysłuchania i tym samym stanowi gwarancję rzetelnego procesu. Odstąpienie od rozpoznania sprawy na rozprawie jest możliwe jedynie w zakresie oraz w wypadkach przewidzianych w ustawie. Tymczasem w niniejszej sprawie art. 45 ustawy takiej możliwości nie stwarza – nawet przy uwzględnieniu rozwiązania ustawy COVID wydanie orzeczenia na posiedzeniu niejawnym, a tym bardziej rozpoznanie w obu instancjach bez udziału osobistego uczestnika i jego pełnomocnika, nie jest dopuszczalne.

Z tych względów zaskarżone postanowienie podlegało uchyleniu na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c.

Krzysztof Wesółowski

Małgorzata Manowska

Kamil Zaradkiewicz

[M.O.]

[a.ł]